

ELŻBIETA PIWOWARCZYK (Kraków)

ARCHIWALIA KOŚCIELNE JAKO ŹRÓDŁA DO OPRACOWANIA HISTORII PARAFII

Na przykładzie parafii Dobczyce

Opracowując historię parafii oraz próbując opisać stan znajdujących się na jej terenie kościołów, najczęściej sięgamy do publikacji bądź opracowań książkowych. Dają nam one pewien przegląd dotychczasowego stanu badań i w zasadzie nie zastanawiamy się, czy gdzieś w mrokach historii nie ukryły się fakty, o których zapomniano. Niniejszy artykuł ma na celu podkreślenie bogactwa wiadomości zawartych w kościelnych źródłach archiwalnych, które mogą stanowić podstawę przy opracowywaniu powyższego tematu. Dokumenty parafialne znajdują się zarówno w archiwach kościelnych, państwowych, jak i kancelariach parafialnych. O ile dotarcie do dwóch pierwszych archiwów nie jest problemem, o tyle korzystanie z archiwum parafialnego (o ile istnieje) może sprawić trudność. W większości parafii dokumenty stanowią luźno zebrany zbiór i na przebadanie ich potrzeba znacznej ilości czasu – najczęściej bowiem nie są w ogóle skatalogowane.

Przykładem dużej ilości luźno zebranych archiwaliów jest zbiór dokumentów znajdujący się na plebanii w Dobczycach (parafia należy obecnie do diecezji krakowskiej). Zebrane tam rękopisy pochodzą jeszcze z XVI i XVII wieku (akta wizytacji, sprawy testamentalne, sprawy sporne itp.). Duża część zgromadzonych dokumentów jest ściśle personalna. Zachowane księgi metrykalne, bierzmowania, zawartych małżeństw, akt zgonów pochodzą z XVIII i XIX wieku. W prze-

* Niniejszy artykuł został opracowany na podstawie materiałów archiwalnych, zebranych do rozprawy licencjackiej pt. *Sztuka sakralna w Dobczycach – historia i dzień dzisiejszy*, napisanej w roku 1995 pod kierunkiem prof. Jana Samka na Wydziale Historii Kościoła Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie.

W przypisach zastosowano następujące skróty nazw zbiorów archiwalnych:

AKM – Archiwum Kurii Metropolitalnej w Krakowie

AP – Zbiór archiwalny parafii Dobczyce

AV – Acta visitationis

AVCap – Acta visitationis capituli.

ważącej jednak części zbiór dokumentów dobczyckich stanowią luźne akta. Aby je łatwiej tutaj przedstawić, pogrupowałam dokumenty tematycznie. Mamy więc metryki chrztu i urodzin, odpisy wymienionych metryk urodzenia oraz listy zawierające prośby o przesłanie metryk urodzin, chrztu i bierzmowania. Następny zbiór stanowią akta małżeńskie i dokumenty wymagane przy zawieraniu małżeństw. Zachowane są świadectwa chrztu, świadectwa pełnoletności, zwolnienia od służby wojskowej, protokoły przedślubne, świadectwa ślubów (w przypadku ślubu wdowy lub wdowca – świadectwa śmierci współmałżonka). Istnieje dosyć spory zespół dokumentów zawierający spory małżeńskie, wnioski o separację i unieważnienie małżeństw. Liczne są także listy odnośnie do prośb o nadesłanie świadectw ubóstwa i moralności oraz kopie wysyłanych odpowiedzi. Kolejny zbiór stanowią świadectwa zgonów, dokumenty z przeprowadzonych sekcji zwłok i pozwolenia na pogrzeb. Większość z przedstawionych dokumentów pochodzi z XVIII i XIX wieku. Starszymi dokumentami (XVI- i XVII-wiecznymi) są akta zawierające zapisy majątkowe i fundacje mszalne zmarłych parafian. Istnieje też specjalna księga fundacji mszalnych oraz wynikających z nich zobowiązań wraz z odnotowanym wypełnieniem. Zachowała się liczna korespondencja parafialna prowadzona w XVIII i XIX wieku przez proboszcza dobczyckiego z władzami kościelnymi i państwowymi (listy i kopie wysyłanych odpowiedzi). Nadesłane przez rząd i władze kościelne różnego rodzaju druki, ogłoszenia, odezwy stanowią następny zespół. Po niektórych zmarłych proboszczach pozostały dokumenty personalne. Kolejny zbiór stanowią akta spraw spornych, zaistniałych między kościołem parafialnym w Dobczycach a miejscową ludnością. Spory toczono najczęściej o własności ziemskie i zapisywane kościołowi majątki. Dokumenty przedstawiają również spory interpersonalne księży i ludności, proboszcza i bractw cechowych itp. Osobny zbiór tworzą protokoły spotkań i sprawozdania z działalności powstałego w XIX wieku Komitetu Parafialnego. Ostatni zespół stanowią dokumenty dotyczące domu ubogich oraz szkoły w Dobczycach, Dziekanowicach i Brzezowej. Wśród najstarszych ksiąg znajduje się księga wpisów do Bractwa Różańcowego (XVII-wieczna), jak też księgi danin, oddawanych przez parafian kościołowi.

Niestety wymienione akta parafialne, znajdujące się w Dobczycach, mimo ich pogrupowania, wciąż stanowią zbiór luźnych dokumentów. Zespół tych rękopisów trafił w moje ręce przy okazji opracowywania tematu pracy licencjackiej. Współ zaś z aktami kościelnymi przechowywanymi w archiwach stał się podstawą do omówienia dziejów parafii dobczyckiej wraz z wyposażeniem nie istniejącego obecnie XVI-wiecznego kościoła.

DZIEJE PARAFII DOBCZYCE

Początki parafii dobczyckiej, rozciągającej się w dolinie rzeki Raby, są tak dawne jak samo miasto i niewątpliwie z jego rozwojem związane. Pierwsza pewna wiadomość o funkcjonowaniu parafii pochodzi z 1321 roku, kiedy to pleban dobczycki Wawrzyniec wszedł w spór o dziesięcinę z klasztorem cystersów mogiłskich¹. Wzmianka ta jest jednak zbyt późna, aby dopiero z nią łączyć początki parafialnego kościoła. Prawdopodobnie parafia istniała już w XII wieku. Jednakże twierdzenia, że jej erekcja przypada na rok 1225 czy też 1226 z inicjatywy biskupa krakowskiego Iwona Odrowąża, niestety nie da się udokumentować. Pewne jest natomiast, że w tym samym roku (1226) wspomniany biskup, fundując kościół i klasztor w swojej dziedzicznej wsi Mogile, dotuje go m.in. snopową dziesięciną z Dobczyc, należącą dotąd do stołu biskupiego². Dotację tę potwierdził biskup krakowski Jan Prandota w 1226 roku³. Późniejszym zapisem potwierdzającym istnienie w Dobczycach kościoła i urzędu parafialnego jest wzmianka w aktach kamery papieskiej z lat 1325–1327, które przy spisie świętopietrza wspominają plebana dobczyckiego Stanisława⁴. Musiał zarządzać rozległą i ludną parafią, gdyż nieco później (w 1340 roku) skupiała około 1350 wiernych na 109 km² i była prawdopodobnie jedną z największych w okolicy⁵. W tym to czasie starano się w Dobczycach o siedzibę dekanatu. Dla Długosza jeszcze był to dekanat „dobczycki lub szczyrzycki”. Jednakże już wcześniej, bo w 1446 roku, biskup krakowski Zbigniew Oleśnicki przeniósł stolicę dekanatu do Dobczyc⁶.

W XV wieku uposażenie plebana dobczyckiego nie należało do niskich. Stanowił je bowiem: folwark, meszne (danina zbożowa oddawana na św. Marcina od mieszczan trudniących się rolnictwem w wysokości 1 miary pszenicy i 1 miary owsa) oraz świeże dziesięciny z folwarku królewskiego, powstałego na nowo wykarczowanych polach.

¹ *Diplomata monasterii Clarae Tumbae prope Cracoviam*, ed. E. Jasnota et F. Piekosiński, Kraków 1865, s. 22, cyt. za: F. K i r y k, *Dzieje powiatu myślenickiego w okresie przedrozbiorowym*, [w:] *Monografia powiatu myślenickiego*, Kraków 1969, s. 67.

² *Teki Kubali*, t. 7: *Kronika miasta Dobczyce*, ks. Górny Jan, s. 11, cyt. za: F. K i r y k, jw., s. 67; J. D ł u g o s z, *Liber beneficiorum dioecesis Cracoviensis*, ed. A. Przeździecki, t. 3, Kraków 1864, s. 421–422.

³ *Diplomata monasterii*, jw., s. 21, cyt. za: F. K i r y k, jw., s. 68.

⁴ *Acta camerae apostolicae*, [w:] *Monumenta Poloniae Vaticana*, ed. J. P t a ś n i k, t. 1, Kraków 1923, s. 125.

⁵ T. Ł a d o g ó r s k i, *Studia nad zaludnieniem Polski w XIV wieku*, Wrocław 1858, s. 200.

⁶ B. K u m o r, *Diecezja tarnowska. Dzieje ustroju i organizacja 1786–1985*, Kraków 1985, s. 200.

Z pozostałych pól dobczyckich i z folwarku plebańskiego, dziesięcinę pobierały kościoły krakowskie i klasztor w Mogile⁷

Liber retaxationum z 1529 roku informuje również o wielkości danin dostarczanych przez wiernych⁸ Parafią zarządzał wówczas ks. Stanisław z Lipnicy. Do dyspozycji pozostawało meszne od mieszczan i „przedmieszczan” dobczyckich, ze wsi Skrzyńki, meszne od mieszczan nie mających roli (pieniężne) oraz ze wsi Targoszyna, Kornatka i Brzezowa (ze wsi Targoszyna była ściągana również dziesięcina snopowa). Dokładniej uposażenie ówczesnego plebana podają akta wizytacji z 1596 roku⁹ W XVI wieku posiadał folwark (pola od granic wsi Krzyworzeka do granic Sierakowa), dziesięcinę snopową z folwarku zwanego Gaik i od czterech zagrodników ze wsi Targoszyna. Pobierał meszne od mieszczan i „przedmieszczan” dobczyckich uprawiających role (100 korców pszenicy i 100 korców owsa) oraz od mieszczan nie uprawiających roli (pieniężne). Nadto miał dwa domy: jeden stanowiła plebania w Dobczycach, drugi budynek mieszkalny znajdował się na oddalonym od miasta plebańskim folwarku. Kolejne akta wizytacji z 1618, 1655 i 1665 roku potwierdzają ten stan¹⁰. Zaznaczyć należy, że później do uposażenia doszło również meszne z sołectwa w Skrzyńce (zlikwidowane w 1613 roku) oraz ogrody miejskie. Z końcem XVI wieku do parafii należało miasto Dobczyce z przedmieściami oraz wsie: Skrzyńka, Kornatka, Brzezowa i Burletka¹¹. Probostwo dobczyckie mogło zatem stanowić – i stanowiło – dosyć bogatą prebendę, obiekt zainteresowań wielu znakomitych przedstawicieli kleru krakowskiego.

Wróćmy jednak do przytaczanych wcześniej akt wizytacji z 1596 roku. Zawierają one wzmiankę dotyczącą drugiego kościoła i dwóch kaplic. Jaki był pierwszy kościół w Dobczycach nie wiemy, ale istniał już w XIII wieku, skoro akta kamery apostolskiej z lat 1207–1344 wspominają niejakiego Stanisława, który był „plebanus ecclesiae de Dobssicz”¹². Długosz w swoim *Liber beneficiorum* zanotował: „Oppidum habens ecclesiam parochialem in se muro fabricatam, Sancto Joanni Baptistae dictam, cuius proprietas ad serenissimum Poloniae regum pertinet”¹³ Opisany przez wizytatora kościół parafialny powstał około 1590 roku (najprawdopodobniej fundował go ówczesny starosta dobczycki – Sebastian Lu-

⁷ J. D ł u g o s z, jw., t. 1, s. 224; t. 2, s. 185–186.

⁸ AP: *Ex libris retaxationum beneficiorum ecclesiae cathedralis et dioecesis Cracoviensis anno 1529 extractum*, k. 1 nlb.

⁹ AKM: AVCap 7, k. 47–49; AP: *Ex libris visitationis...anno 1596 extractum*, k. 1 nlb.

¹⁰ AKM: AVCap 40 k. 1 nn.; AVCap 46, k. 1–98; AVCap 47 k. 290–469.

¹¹ F. K i r y k, jw., s. 68–69.

¹² *Acta camerae...*, s. 125.

¹³ J. D ł u g o s z, jw., t. 2, s. 185.

bomirski herbu Śreniawa). Zbudowany „ex quadris lapidibus” przetrwał do roku 1828. Miał wezwanie śś. Jana Chrzciciela i Ewangelisty. Zaznaczyć tutaj należy, iż tylko wizytacja z 1596 roku podaje wezwanie dwóch Świętych Janów – kolejne utrzymują wezwanie Św. Jana Chrzciciela i także funkcjonuje do dzisiaj. Dzień poświęcenia obchodzono (w 1655 roku) w pierwszą niedzielę po Oktawie Bożego Ciała. Patronat kościoła przysługiwał „Świętemu Królewskiemu Majestatowi”.

Pod koniec XVI wieku istniały na terenie Dobczyc dwie kaplice. Pierwsza, drewniana „ad instar porticum”, wystawiona została około 1566 roku „ante fores muratae ecclesiae”. W trzydzieści lat później nie była jeszcze konsekrowana i nie posiadała wezwania. Druga kaplica p.w. Św. Krzyża wzniesiona była z fundacji Piotra Czernego za miastem, na gruncie zwanym dziś Górskie, w 1572 roku. Akta wizytacji z 1618 roku odnotowały istnienie jeszcze jednej kaplicy. Drewniana, p.w. Św. Stanisława Biskupa i Męczennika, stała „ad fontes fluvii Rabae”. Fundował ją Walerian Fałkowski, a poświęcenia dokonał w 1619 roku biskup krakowski Marcin Szyszkowski¹⁴. Patronat nad tym „małym kościółkiem” sprawowała Agnieszka Zebrzydowska. Z kaplicą związano osobną altarię. Do dyspozycji altarzysty pozostawał dom z sadem na przedmieściu – zapisany przez fundatora – i dwa oddzielne ogrody ofiarowane przez króla i mieszczan¹⁵.

W 1628 roku uległ powiększeniu obszar parafii¹⁶. Przyłączono wówczas dwie wsie: Wiśniową i Węgierską. Opiekę duszpasterską w parafii sprawował ksiądz proboszcz wraz z jednym wikarym. Od 1612 roku istniało przy parafii Arcybractwo Różańca Świętego, którego starszym był proboszcz dobczycki (dbający także o to, by w każdą niedzielę wikary odmawiał z ludem różaniec)¹⁷. Z ksiąg miejskich dowiadujemy się, że w 1616 roku funkcję tę pełnił niejaki ksiądz Albin, będący również kuratorem szpitala ubogich w Dobczycach¹⁸. *Kronika parafialna* odnotowała XVII-wieczną ofiarność wiernych. Fundowali liczne wota, zapisywali część majątku kościołowi. Dla przykładu podam tutaj mieszczkę dobczycką Zofię Rymarę, która w 1663 roku erygowała altarię związaną z ołtarzem Bożego Ciała w kościele parafialnym. Jakie uposażenie mogła dawać taka altaria? Był to czynsz roczny w wysokości 10 florenów. Plac miejski „kaganowski” 75 na 50 łokci długi, grunt miejski „niepłatny” o wielkości dwóch stajań, 200 zagonów, pasza dla bydła księdza prebendarza wspólna z bydłem miejskim oraz plac pod budynek mieszkalny z ogrodem. W zamian za

¹⁴ AP: *Ex actis actorum curie episcopalis Cracoviensis (...) anno 1619*, k. 1 nlb.

¹⁵ AKM: AVCap 40, jw.

¹⁶ AP: *Ex libro privilegiorum reverendissimi capituli ecclesiae cathedralis Cracoviensis (...) anno 1628*, k. 1 nlb.

¹⁷ AKM: AVCap 46, jw.; AP: *Kronika parafialna z lat 1848–1919*, k. nlb.

¹⁸ *Księgi ławnicze i radzieckie z lat 1607–1772*, cyt. za: F. K i r y k, jw., s. 68.

to altarzysta był zobowiązany do odprawienia corocznie 50 mszy św. za żywych i zmarłych mieszczan przed tymże ołtarzem. Altaria utrzymała się przez następne dziesięciolecia. Jeszcze w 1772 roku ówczesny starosta dobczycki – Stanisław Moszczeński dodał do jej uposażenia domek po kucharzu¹⁹

Kolejne akta wizytacji pochodzą z roku 1730 (dwa dokumenty) i lat 1747–1748²⁰. Odnotowują stan świątyni jako „bardzo zniszczonej”. Patronat kościoła wciąż przysługiwał królowi. Nadal istniały dwie kaplice: Św. Krzyża i Św. Stanisława (nic nie wiadomo o trzeciej nie konsekrowanej). Przetrwała altaria przy ołtarzu Bożego Ciała. Wciąż działało Arcybractwo Różańca Świętego. Parafia obejmowała terytorium miasta Dobczyc oraz wsie: Kornatka, Brzezowa, Burletka, Skrzynka i Targoszyna. Nie oddawano dziesięciny biskupowi (uposażył nią klasztor w Mogile). Według odnotowanej spowiedzi wielkanocnej (w 1747 roku), w parafii przebywało 1700 wiernych i „nie było wśród nich żadnego heretyka ani Żyda”²¹.

Inwentarz parafialny z 1771 roku potwierdza zrujnowany stan kościoła²². Zniszczeniu uległ przedsionek. Pod posadzką świątyni chowano zmarłych, burząc tym samym jej układ. Północna ściana zakrystii wypadła i podtrzymywały ją belki. Okna były powybijane, a ze ścian kościoła powypadały kamienie. Remontu wymagała również dzwonnica, ogrodzenie wokół świątyni, plebania i domek wikarego.

W 70-tych latach XVIII wieku uległy zmianie granice diecezji. Biskup krakowski Ignacy Kajetan Sołtyk dekretem z dnia 23 października 1773 roku przeprowadził reorganizację okręgów oficjałów foralnych²³. Dobczyce zostały przyłączone do generalnego konsystorza w Krakowie. W tym samym roku wraz z sześcioma dekanatami zostały włączone do diecezji tarnowskiej, a w trzy lata później (w 1776 roku) należały już do generalnego oficjała w Ludwinowie koło Zakrzówka²⁴. Dekanat dobczycki obejmował wówczas dwadzieścia sześć kościołów. Kościół dobczycki miał nadal patronat królewski i był parafialny dla (jak wynika z rozdanych na Wielkanoc komunikantów) blisko półtora tysiąca wiernych²⁵. W roku 1784, dekretem z dnia 14 kwietnia, nastąpił nowy podział dekanalny diecezji tarnowskiej. Zniesiono m.in.

¹⁹ AP: *Kronika...*, jw.

²⁰ AKM: AVCap 61, k. 158–168; AV 23, k. 885–889; AV 33, k. 158–168. Są to ostatnie z zachowanych w Archiwum Kurii Metropolitalnej w Krakowie akta przeprowadzonych wizytacji.

²¹ Wzmianka ta budzi zdziwienie, albowiem skądinąd wiemy, że Żydzi przybyli do Dobczyc już na początku XVII wieku i osiedlili się tu na stałe.

²² AP: *Inwentarz parafialny z 1771 roku*, k. nlb.

²³ B. K u m o r, *Ustrój i organizacja Kościoła Polskiego w okresie niewoli narodowej 1772–1918*, Kraków 1980, s. 501–502.

²⁴ B. K u m o r, *Diecezja...*, s. 28.

²⁵ Tamże, s. 11.

dekanat dobczycki i przyłączono Dobczyce do dekanatu wielickiego (przynależnego do cyrkułu bocheńskiego)²⁶.

Następny inwentarz parafialny z 1786 roku nadal opisywał kościół w jak najgorszym stanie²⁷. Przez piętnaście lat nie poczyniono żadnych zmian na lepsze. Co spowodowało tak wielkie zaniedbania? W *Kronice parafialnej* znajdujemy notatkę, iż to rzekomo proboszcz niszczył świątynię, by uzyskać zgodę na wybudowanie nowej – jest to jednakże stwierdzenie bardzo subiektywne i nieprawdopodobne któregoś z parafian. Niemniej, kiedy w 1788 roku proboszczem został ks. Mikołaj Podlewski, napisał on do cyrkułu bocheńskiego prośbę o zezwolenie na reparacje starego lub budowę nowego kościoła parafialnego w Dobczycach²⁸. Zgodę na wybudowanie nowej świątyni i plebanii otrzymał na mocy dekretu gubernialnego z dnia 14 listopada 1789 roku. W następnym roku, w styczniu, zamknięto kościół wraz z kaplicą Św. Stanisława. Nabożeństwa przeniesiono do ratusza. W dwa lata później (w maju 1791 roku) zezwolenie na budowę wstrzymano „do lepszych czasów”. Stworzyła się paradoksalna sytuacja. Parafia licząca 2805 wiernych na 2824 mieszkańców nie miała własnego kościoła! Dopiero proboszcz ks. Jan Kossakiewicz²⁹ zdecydował się – po ponad dwudziestu latach od wyłączenia z użytku świątyni parafialnej – na wystawienie kaplicy (w 1816 roku) u stóp wzgórza zamkowego³⁰. Pozwolenie na wybudowanie nowej świątyni otrzymano na mocy dekretu z 20 kwietnia 1820 roku³¹. Kościół miał stanąć na tym samym miejscu co poprzedni. Tymczasem miasto, właściwie już w większości, przeniosło się w dolinę rzeki Raby. Dlaczego więc nową świątynię stawiano na górze, tam gdzie praktycznie miasta już nie było? Ks. Ludwik Opłatkiewicz – proboszcz dobczycki (1848–1873) piszący *Kronikę parafialną* – podał jako jeden z głównych powodów „upór mieszkańców Dobczyc”, którzy twierdzili: „gdzie nasi ojcowie chodzili i my chodzić będziemy, gdzie oni leżą i my leżeć chcemy”. Tak więc zgodnie z podjętą decyzją przystąpiono do rozbiórki starej świątyni, niszcząc w zasadzie wszystko z jej wyposażenia.

W roku 1828 administrator ks. Jan Kundt poświęcił kamień węgielny pod budowę nowego kościoła parafialnego. Pracami kierował ówczesny właściciel Dobczyc – Jan Turnau, a sfinalizował je w 1834 roku jego syn – Henryk Turnau. Dnia 21 grudnia 1834 roku dziekan

²⁶ Tamże, s. 63.

²⁷ AP: *Inventarium parochialae Dobczycense*, k. nlb.

²⁸ AP: *Kronika...*, jw.; *List ks. Benedykta Podlewskiego do Cyrkułu Bocheńskiego z 1788 roku*, [w:] *Inventarium sacrorum vasorum*, k. nlb.

²⁹ AP: *Elenchus omnium parochorum, administratorum, capellanorum localium cooperatorum parochiae*, k. 3 nlb.

³⁰ AP: *Kronika...*, jw.

³¹ Tamże.

kapituły tarnowskiej ks. Jan Nepomucen Janikowski poświęcił nową świątynię³². Konsekracja nastąpiła w III niedzielę go Pięćdziesiątnicy, tj. 23 lipca 1854 roku, a dokonał jej biskup tarnowski ks. Józef Alojzy Pukalski³³. Kościół otrzymał wezwanie Św. Jana Chrzciciela. Święto patrona wraz z odpustem obchodzono, zgodnie z breve apostolskim, w najbliższą niedzielę około 24 czerwca. Wierni bardzo licznie brali w nim udział.

Od 4 kwietnia 1843 roku istniał na nowo erygowany dekanat dobczycki, należący do cyrkułu bocheńskiego³⁴. Należały do niego; Dobczyce, Dziekanowice, Zakliczyn, Siepraw, Droginia, Trzemeśnia, Wiśniowa (filia), Raciechowice, Gruszów, Tarnawa, Łapanów. Na terenie parafii dobczyckiej mieszkało (w 1848 roku) 3538 katolików i 41 Żydów³⁵.

W 1854 roku przeprowadzono wizytację generalną parafii³⁶. Na podstawie zachowanego dokumentu dowiadujemy się, iż parafia (terytorium Dobczyc) rozciągała się na obszarze długości około jednej mili³⁷. Do tego dochodziły jeszcze dwie mile przynależnych wsi: Skrzynka – 1/4 mili, Brzezowa z Targoszyną – 3/4 mili, Kornatka z Burletką – 1 milę. Ogółem parafia dobczycka zajmowała obszar trzech mil. Na tym terenie przebywało 3121 wiernych (prawie trzysta osób zmarło w 1849 roku, kiedy panowała cholera). W samych Dobczycach było 2090 parafian, na terenie Skrzynki – 453, w Brzezowej i Targoszynie – 381, w Kornatce i Burletce – 197. Według wizytacji, parafianie byli pobożni, pracowici i żyli moralnie. Nie sprawiali proboszczowi problemów, jako że spełniano jego zarządzenia. Wierni regularnie uczęszczali do spowiedzi wielkanocnej, nie zaniedbując i w ciągu roku sakramentu pokuty. Pamiętali również o zachowywaniu postu i wstrzymywali się od pracy w niedzielę i święta (zajęciem ludności była przeważnie uprawa roli i rzemiosło). Nie było żadnych błędów w wierze, ani „zwodzicieli”. Trzech z parafian „żyło w konkubinacie, ale zawarli związek małżeński”. W ciągu pięciu lat zostało ochrzczonych 24 dzieci, poczętych poza małżeństwem. Wszyscy, którzy zmarli, byli zaopatrzeni sakramentami, a tylko trzech (zmarłych) otrzymało go warunkowo. Moralność chrześcijańska parafian była więc w każdym wypadku widoczna i rzadko podlegała krytyce. Obok wiernych żyli tu także Żydzi. W Dobczycach mieszkało ich 21, w Skrzynce – 9, w Brzezowej i Targoszynie – 9. Na terenie parafii przebywało więc 39 Żydów uczęszczających do synagogi w Wieliczce.

³² Tamże.

³³ AP: *Diploma consecrationis ecclesiae*, k. 1 nlb.

³⁴ B. K u m o r, *Diecezja...*, s. 2; *Ustrój...*, s. 530–531.

³⁵ AP: *Kronika...*, jw.

³⁶ AP: *Quaestiones pro visitatione generalis canonica*, k. nlb.

³⁷ Mila polska = 8534 m.

Nie powstały jednak małżeństwa mieszane. W prowadzeniu nabożeństw zachowywano przyjęty przez kościół rzymsko-katolicki porządek. Msze św., podczas których parafianie śpiewali hymny i pieśni, odprawiano w niedzielę i święta. W każdym miesiącu jedna msza św. była śpiewana, w tygodniu zaś czytana. W porze popołudniowej odbywały się nabożeństwa; odprawiano również nabożeństwo 40-godzinne. Podczas klęsk żywiołowych miały miejsce wspólne modlitwy przed wystawionym Najświętszym Sakramentem (często z procesjami – jak w 1849 roku). Księża prowadzili w parafii katechezę, angażując w pracę parafialną także młodzież. W domach przestrzegano zwyczajów religijnych³⁸. Wielką pomocą dla proboszcza w zarządzaniu parafią był powstały, zgodnie z zarządzeniem Ustawy Krajowej z dnia 15 sierpnia 1866 roku, Komitet Parafialny; pierwszy wybrano już w 1867 roku, drugi w 1874, trzeci w 1881³⁹.

W roku 1880, wskutek podziału diecezji tarnowskiej, Dobczyce wróciły do diecezji krakowskiej. Niestety jednak znów skasowano dekanat Dobczycki, a Dobczyce przyłączono do dekanatu myślenickiego⁴⁰. W sześć lat później (w 1886 roku) parafia dobczycka miała jeden kościół i obejmowała zasięgiem terytorialnym sześć okolicznych wsi⁴¹. Zamieszkiwało ją 4421 wiernych, 263 Żydów i 3 osoby o nieokreślonym wyznaniu. Życie parafialne nadal kwitło. Wierni brali udział nie tylko w modlitwach, ale i troszczyli się o wystrój kościoła czyniąc liczne fundacje⁴². Dzięki ich ofiarności można było prowadzić pewne prace restauracyjne, co czyniono w latach 80-tych XIX stulecia.

Wciąż istniała pewnego rodzaju paradoksalna sytuacja odnośnie do świątyni parafialnej. W kościele, który był oddalony od miasta, zimą zaś z racji swego położenia na wzgórzu trudno dostępny, odprawiano tylko msze św. w niedziele i święta. W tygodniu nabożeństwa odbywały się w drewnianej kaplicy w mieście, która nie mieściła już wiernych. Zburzono zatem starą kaplicę, a na jej miejsce wystawiono murowaną. Poświęcenie kamienia węgielnego nastąpiło 22 lipca 1897 roku. Rok później, w wigilię Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny, 14 sierpnia (1898 roku), kaplicę konsekrowano. „Mniejszy kościół” stanowił własność parafian i utrzymywany był z dobrowolnych składek.

³⁸ AP: *Quaestiones...*, jw. Ponieważ *Quaestiones* były ostatnim dokumentem wizytacyjnym lub powizytacyjnym, do jakiego udało mi się dotrzeć, dlatego większość dalszych wiadomości na temat historii parafii opracowałam na podstawie *Kroniki parafialnej*.

³⁹ W archiwum parafialnym zachowało się kilkanaście protokołów z zebrań Komitetu i realizacji jego uchwał, przedstawiających szeroką tematykę problemową.

⁴⁰ B. K u m o r, *Ustrój...*, s. 173.

⁴¹ B. K u m o r, *Diecezja...*, s. 152.

⁴² W archiwum parafialnym znajdują się luźne dokumenty fundacji na rzecz parafii i kościoła parafialnego.

Nową świątynię, która prawie całkowicie odsunęła kościół p.w. Św. Jana Chrzciciela z roli parafialnego, wybudowano dopiero w latach 1947–1949 – już w centrum miasta. Zanim jednak to się stało, odżyły dawne problemy i upartość ludzi związane z lokalizacją świątyni. Proboszczowi ks. Franciszkowi Kwietniowi udało się uzyskać zgodę od Komitetu Parafialnego na przebudowę kaplicy Wniebowzięcia NMP i taką też działalność zaczął prowadzić. Przebudowywał jednak tak skutecznie (nie mając żadnych planów, a jedynie swoje pomiary czynione w kościołach krakowskich!⁴³), iż w 1949 roku stanął w centrum miasta murowany, z kamienia ciosanego, nowy kościół parafialny p.w. Matki Bożej Wspomożenia Wiernych.

Obecnie na terenie Dobczyc znajdują się dwa kościoły: parafialny p.w. M.B. Wspomożenia Wiernych i drugi – Św. Jana Chrzciciela. Do parafii, prócz miasta Dobczyce, przynależą okoliczne wsie: Niezdów (część), Stojowice (część), Skrzyńka i Winiary (część)⁴⁴.

DAWNE WYPOSAŻENIE KOŚCIOŁA PARAFIALNEGO

Pierwszy zachowany opis dobczyckiego kościoła parafialnego zamieszczony został w aktach wizytacji biskupiej z 1596 roku⁴⁵. Dokument ów opisuje świątynię wystawioną około 1590 roku, noszącą wezwanie ŚŚ. Jana Chrzciciela i Ewangelisty. Był to kościół jednonawowy z dobudowaną zakrystią i kaplicą. Ściany nie posiadały polichromii i były, jak to określa dokument – czyste. Kasetonowy strop wykonany był z desek, które pomalowano. Pośrodku kościoła znajdowało się przedstawienie ukrzyżowanego Chrystusa⁴⁶. Wnętrze kościoła zdobiły cztery ołtarze; piąty stał w „sacrarium”. Możemy się domyślać, iż wykonane były z drewna – wizytator bowiem podaje, że „figury, jak i deski, nie były zniszczone”. Co prawda odnosi się to raczej do stanu ich zachowania, niemniej wskazuje na materiał, z jakiego zostały zrobione. Podstawy dla nastaw ołtarzowych stanowiły murowane mensy – nie wszystkie przy końcu XVI wieku konsekrowane. Na większym ołtarzu (głównym) znajdowało się „velum majestatis” Wmurowane w konstrukcję ołtarza cyborium nie posiadało zdobień. Przed głównym ołtarzem wisiała wieczna lampka. Chrzcielnica była kamienna z miedzianą czarą – niestety nie wiadomo gdzie stała.

Znacznie bogatsza w treść jest informacja odnośnie do sprzętów liturgicznych, wykonanych ze srebra. Dowiadujemy się z niej, że świą-

⁴³ AP: *Pamiętnik z budowy kościoła w Dobczycach przez Dudę Karola w 1977 roku spisany*, k. nlb.

⁴⁴ *Katalog duchowieństwa archidiecezji krakowskiej*, Kraków 1993.

⁴⁵ AKM: AVCap 7, jw.

⁴⁶ Zapewne chodzi tutaj o Krucyfiks umieszczony na tęczu.

tynia posiadała jedną, wykonaną ze srebra, które następnie pozłociono – monstrancję. Do sprawowania mszy św. służyło pięć srebrnych kielichów, z których cztery były pozłoczone. Srebrne były również dwa krzyże. Jeden, masywny przyozdabiałały cztery większe i wiele mniejszych kamieni – niestety, wizytator nie podaje, jakiego rodzaju była to kameryzacja. Prócz tego, świątynia posiadała jeszcze dwa srebrne pacyfikaly. Interesujący był sposób, w jaki przechowywano Najświętszy Sakrament w cyborium. Hostia umieszczona była w małej, srebrnej puszcze, a ta z kolei w większej, na nóżce, wykonanej ze srebra i pozłoconej. Wszystko to okrywał welon wykonany z jedwabiu tkanego złotem i ozdobionego perłami. W małe hostie – komunikanty, zaopatrywał się proboszcz sam wypiekając je w specjalnie do tego celu przeznaczonym „żelaznym narzędziu”. Świątynia posiadała relikwie święte przechowywane w srebrnej puszcze. Osobno przechowywano srebrny, pozłocony relikwiarz w formie głowy św. Jana. Do ołtarza przynależały cztery świeczniki (jeden wykonany z cyny, a trzy z miedzi) i tkaniny (sześć czystych i całych korporałów, dwa palia, dziesięć puryfikaterzy, cztery welony i dwie bursy). W zakrystii znajdowało się jedenaście ornatów, z których większość była z jedwabiu tkanego bądź to srebrem bądź złotem oraz „bielizna mszalna”: alby, dalmatyki, manipularze itd. – wszystko co konieczne do celebrowania nabożeństw. Podczas modlitw parafialnych księża mogli korzystać z ksiąg liturgicznych: mszału rzymskiego, graduálu, antyfonarza, psalterza, brewiarza, Biblii i katechizmu gnieźnieńskiego.

Wiernych na modlitwy do kościoła i kaplicy wzywały trzy dzwony. Dwa zawieszono w stojącej dzwonnicy, trzeci znajdował się we wnętrzu świątyni (zapewne była to sygnaturka). Zmarłych chowano obok kościoła. Pomiędzy kamiennymi kolumnami znajdowały się dwie kostnice.

Kolejne akta wizytacji biskupiej przeprowadzonej w 1618 roku potwierdzają wyposażenie kościoła parafialnego⁴⁷. Z połowy XVII wieku zachowały się dwa dokumenty akt wizytacji. Jedną przeprowadzono w 1655 roku, drugą zaś dziesięć lat później (w 1665 roku)⁴⁸.

Architektura świątyni, w porównaniu ze stanem z XVI wieku, uległa niewielkiej zmianie. Dobudowano dwa drewniane przedsionki. Nie zmieniło się wnętrze kościoła. Nadal ściany nie miały polichromii, a strop był kasetonowy. Na podstawie przytaczanych wizytacji dowiadujemy się, że kościół posiadał chór muzyczny. Posadzka świątyni ułożona była z kwadratowych kamieni. Wnętrze rozjaśniały „fenestras multas, in quibus nonnulli orbiculi vitrei desiderantur” Dach kryty był gontem.

⁴⁷ AKM: AVCap 40, jw.

⁴⁸ AKM: AVCap 46, jw.; AVCap 47, jw.

Jak wyglądał wystrój tego XVI-wiecznego kościoła w połowie następnego stulecia? W środku kościoła (w tarczy) znajdowało się rzeźbione w drewnie przedstawienie Chrystusa Ukrzyżowanego. Nadal były cztery ołtarze. Przybyły jednak dwa nowe, konsekrowane – nie licząc znajdującego się w „sacrarium” – umieszczone w dobudowanych przedsionkach. W roku 1663 mieszcza dobczycka Zofia Rymarka ufundowała kolejny ołtarz – Najświętszego Ciała Chrystusa. Fundatorka złączyła z tym ołtarzem altarię. Cyborium znajdowało się w środku ołtarza stojącego „a cornu Epistolae”. Znajdujące się pośrodku świątyni baptysterium zamieniono na marmurową chrzcielnicę. Do muru „po stronie Ewangelii” (lewej) przytwierdzono ambonę. W nawie stały dwa konfesjonały.

Wzrosła ilość sprzętu liturgicznego wykonanego ze srebra. Wciąż była ta sama monstrancja. W 1665 roku kapłani mogli korzystać z sześciu srebrnych kielichów. Spośród istniejących w 1596 roku dwóch pacyfikałów pozostał tylko jeden – srebrny. Zwiększeniu uległa ilość relikwiarzy. Do połączanego relikwiarza w formie głowy św. Jana doszły: relikwiarz w formie głowy zawierający relikwie śś. Dziewic, w formie krzyża – srebrny, połączany z relikwią św. Stanisława i czwarty, również w formie krzyża – z relikwiami śś. Mniejszych(!). Przybyło przedmiotów „przynależnych do ołtarza” Przy głównym ołtarzu stały cztery srebrne świeczniki. Do dyspozycji pozostawały jeszcze cztery świeczniki miedziane, dwa żelazne i cztery drewniane. Kapłani mogli korzystać z piętnastu korporałów, sześćdziesięciu puryfikaterzy, czterdziestu serwet, szesnastu welonów i dwunastu burs. Jak więc widać z przedstawionego powyżej stanu, dobczycki kościół parafialny w połowie XVII wieku był raczej dobrze wyposażony.

Następne wizytacje przeprowadzono w XVIII wieku. Z pierwszej połowy tego stulecia zachowały się trzy dokumenty. Dwa dokumenty datowane są rokiem 1730, a kolejny latami 1747–1748⁴⁹. Wizytacje te opisują o wiele dokładniej posiadane przez kościół przedmioty. Jak zatem wyglądał wystrój świątyni w 1. połowie XVIII wieku?

Nie zmieniła się architektura budowli, chociaż uległa znacznemu zniszczeniu. Wizytacja z 1747 roku podaje, iż kościół był „in muris etiam notabiliter desolata” Uszkodzeniu uległa część dachu, krytego już nie gontem, ale dachówką. Wiatr i deszcz „powodowały, że świątynia popadała w coraz większą ruinę”.

Wystrój wnętrza w zasadzie nie uległ zmianie. Nadal w tarczy kościoła znajdował się wizerunek Chrystusa Ukrzyżowanego. Wszystkich ołtarzy było siedem (pięć we wnętrzu i dwa w przedsionkach). Większy ołtarz, „pięknej konstrukcji”, w dużej części złocony, konsekrowany został Chrystusowi Ukrzyżowanemu i taki też wizerunek

⁴⁹ AKM: AVCap 61, jw.; AV 23, jw.; AV 33, jw.

w nim się znajdował. Drugi z ołtarzy, stojący w prezbiterium „a cornu Epistolae” (po stronie prawej), poświęcony był Najświętszemu Ciału Chrystusa. W tym to ołtarzu znajdowało się tabernaculum. Naprzeciw tego ołtarza, „a cornu Evangelii” (po stronie lewej), znajdował się trzeci – Błogosławionej Dziewicy Maryi Różańcowej. W pobliżu, po tej samej stronie pod filarem w środkowej części nawy stał czwarty ołtarz – poświęcony św. Wawrzyńcowi. W połowie XVIII wieku centralny obraz stanowił w nim nie jak sądzilibyśmy wizerunek patrona, ale przedstawienie Matki Boskiej Częstochowskiej. W odróżnieniu od poprzednio przedstawionych ołtarzy, ten ostatni nie był jeszcze konsekrowany. Przy ścianie, gdzie stał czwarty ołtarz, znajdowała się murowana kaplica Św. Stanisława z piątym ołtarzem i małym murowanym grobowcem⁵⁰. Dwa pozostałe ołtarze zostały umieszczone w przedsionkach kościoła. Jeden, stojący po lewej stronie poświęcony był św. Annie, drugi zaś – po stronie przeciwnej – przedstawiał modlącego się w Ogrójcu Chrystusa. W środku kościoła stała marmurowa chrzcielnica. Niedaleko niej znajdował się „płytki, źle zatkany basenik”, służący zapewne na zużytą podczas chrztu święconą wodę. Pod koniec chóru muzycznego (w części prezbiterialnej, po lewej stronie) przytwierdzona była do muru ambona. W pobliżu niej stało „krzesło kapłańskie” Konfesjonały były trzy.

W porównaniu do poprzedniego wieku przybyło srebra kościelnego i szat liturgicznych. Okazało się, że monstrancja, o której wyglądzie nic szczególnego dotąd nie wiedzieliśmy, posiadała kameryzację z drogich kamieni i koralu. Nie wrócił jeszcze oddany do przelania kielich, ale mieszczanie ufundowali cztery nowe – w tym dwa srebrne, częściowo złoczone. Wyjaśniło się, że srebrny krzyż znany z poprzednich akt, ozdobiony był wyobrażeniami czterech Ewangelistów. Do przechowywania Najświętszego Sakramentu służyła pozłacana, srebrna puszka ozdobiona krzyżem. Wzrosła liczba relikwiarzy. Jeden z wymienianych ujawnił imię świętego, którego relikwie skrywał. Srebrny pacyfikał zawierał relikwie św. Placydii. Sprawiono nowy pacyfikał z relikwiami św. Urszuli z Katakumb. Dużą stosunkowo ilość srebra darowało kościołowi miasto (świeczniki, lampy itp.). Świątynia była bogata w różnego rodzaju wota w formie koralu, koron (taką posiadał m.in. Chrystus w tęczy), serc itp. Ofiarowywali je zarówno miejscowi mieszczanie jak i przybysze. W zakrystii znajdowało się osiem ornatów, szesnaście dalmatyk i czternaście alb. Przynależnych do ołtarza było dwadzieścia jeden korporałów, trzydzieści dwa puryfikaterze, dwadzieścia trzy bursy itd. Jak więc widać, w tym względzie kościół na pewno nie należał do biednych.

⁵⁰ Być może, chodzi tutaj o grób syna Sebastiana Lubomirskiego, jako że zachowało się do obecnych czasów takowe epitafium nagrobne pochodzące z 1594 roku.

Kolejne dokumenty, opisujące kościół są już aktami inwentarzowymi. Jeden taki spis przeprowadzono w 1771 roku, a dwa następne w 1785 i 1786 roku⁵¹. Pierwszy z nich (z 1771 roku) objął całość parafii, drugi zajął się w większości opisem sprzętu liturgicznego, a trzeci – stanem wyposażenia świątyni. Tak więc razem te inwentarze dosyć dokładnie oddają wystrój i wygląd przynależnych do kościoła przedmiotów z 2. połowy XVIII wieku na krótko przed jego zamknięciem (w 1790 roku) i zburzeniem (w 1828 roku).

Dobczycki kościół XVI-wieczny, ten sam aż do XVIII wieku, zbudowany był z ciosanego kamienia i cegły. Świątynia była orientowana, jednonawowa, z dobudowaną od wschodu kaplicą Św. Stanisława i zakrystią, z nawą główną zamkniętą prezbiterium i chórem muzycznym. Na początku XVIII wieku znajdowały się przed wejściem do kościoła dwa przybudowane przedsionki, które miały w swym wnętrzu ołtarze – obecnie (w 1771 roku) ich już nie było. Strop świątyni – podparty drewnianym słupem – stanowiły te same, co poprzednio, malowane deski, układające się w kasetony. Ściany nie wyglądały najlepiej, były bowiem znacznie zrysowane. Podłogę stanowiła kamienna posadzka wymagająca naprawy, gdyż uszkodziło ją chowanie pod nią zmarłych. Mrok wnętrza rozjaśniało siedem okien, których małe, okrągłe, oprawione w ołów płaszczyzny, wymagały zaszklania. Wejście do kościoła prowadziło od strony zachodniej; wchodząc po czterech kamiennych stopniach mijało się wielkie, podwójne drewniane drzwi. Osobne wejście wiodło do kaplicy, stwarzając możliwość nie przechodzenia przez całą świątynię przybywającym do sacrarium. Także na chór muzyczny można było się dostać z zewnątrz, od strony dzwonnicy, z cmentarza. Dach kościoła ułożony był z gontu i potrzebował szybkiej naprawy. Odnosiło się to zresztą do całej budowli.

Prezbiterium od nawy oddzielała tęczą z Krucyfiksem „na słupie stojącym”. We wnętrzu kościoła nadal było pięć ołtarzy, które dzięki dokumentowi z 1786 roku możemy teraz zrekonstruować. Główny ołtarz wykonany był z drzewa lipowego. Prawdopodobnie miał konstrukcję jednoosiową, jednokondygnacyjną, zwieńczoną glorią („wyobrażenie Trójcy Świętej”). W polu centralnym znajdował się wizerunek Chrystusa Ukrzyżowanego. Ołtarz ujęty był w dwie pary większych i dwie pary małych podpór, pomiędzy którymi stały cztery rzeźbione w drzewie posągi. Całość konstrukcji zdobiły drewniane, różnokolorowe ornamenty, częściowo złożone. Nastawa ołtarzowa spoczywała na murowanej mensie, wzniesionej na dwóch kamiennych stopniach. W ołtarzu głównym umieszczone było tabernaculum. Trzy boczne ołtarze stały w nawie głównej. Po lewej stronie znajdował się ołtarz o konstrukcji jednoosiowej, ze zwieńczeniem, poświęcony Matce

⁵¹ AP: *Inwentarz parafialny*, jw.; *Inventarium sacrorum*, jw.; *Inventarium parochialae*, jw.

Boskiej Różańcowej. Ołtarz ujmowały cztery większe i dwie mniejsze podpory, pomiędzy którymi znajdowały się dwie większe rzeźby Apostołów i dwie mniejsze (być może, że te „statuae Apostolorum majores” przedstawiały św. Piotra i św. Pawła – Większych Apostołów). Pole środkowe zajmował obraz Matki Boskiej Różańcowej. Ponad nim (zapewne w zwieńczeniu) umieszczono wizerunek św. Anny. Konstrukcja ołtarzowa utrzymana była w kolorze ciemnym, z białymi i złotymi ozdobami. Podstawę dla nastawy ołtarzowej stanowiła kamienna mensa, podwyższona o jeden stopień. Z tym ołtarzem łączyła się altaria Bractwa Różańcowego. Drugi boczny ołtarz stał naprzeciw omówionego i poświęcony był św. Józefowi. Ołtarz ten miał konstrukcję jednoosiową, ze zwieńczeniem. Ujmowały go dwie małe podpory i dwie rzeźby Apostołów. Centralne pole zajmował obraz przedstawiający św. Józefa. Ponad tym obrazem, zapewne w zwieńczeniu, umieszczono wyobrażenie św. Franciszka. Obydwa obrazy namalowane były na płótnie. Nastawa ołtarzowa spoczywała na murowanej mensie, przed którą znajdował się jeden drewniany stopień. Czwarty ołtarz stał po tej samej (prawej) stronie nawy. Na jego temat inwentarze podają tylko tyle, że w środku znajdowało się wyobrażenie Głowy Chrystusa, ujęte w pozłacane ramy zamknięte szkłem. Ostatni, znajdujący się w kościele, ołtarz umieszczony został w kaplicy Św. Stanisława. Był niewielki, jednokondygnacyjny, ujęty w dwie podpory. Centralne pole zajmował obraz św. Stanisława, namalowany „zwykłymi kolorami”. Inwentarz nie wymienia ołtarza zawierającego obraz Matki Boskiej Częstochowskiej, istniejącego jeszcze w 1771 roku – nie podaje również, co się z nim stało. Kazania głoszone ze starej, drewnianej ambony przytwierdzonej do muru pod tęczą, obok brackiego ołtarza. Po przeciwnej stronie stała chrzcielnica z czerwonego marmuru. We wnętrzu nawy, po obydwu stronach znajdowały się drewniane ławki i dwa konfesjonały. Instrument muzyczny stanowiły siedmiogłosowe organy. Drugie podobne organy znajdowały się na chórze muzycznym nad kaplicą.

Od strony północnej dobudowana była do korpusu budowli murowana kaplica Św. Stanisława – podobnie jak kościół znacznie zniszczona w 2. połowie XVIII wieku. Zarówno sklepienie, jak i ściany, nosiły ślady zarysowań. Zburzony był układ kamiennej posadzki. Mrok pomieszczenia rozjaśniało jedno, okrągłe okno. We wnętrzu kaplicy, prócz ołtarza, znajdował się grób (nadal nie znanej osoby) i stara, drewniana ławka.

Po tej samej stronie co ambona (lewej), w części prezbiterialnej znajdowały się drzwi prowadzące do zakrystii. Podobnie, jak i kościół, zakrystia wymagała remontu. Miała zrysowane sklepienie. Północna ściana wypadła i podtrzymywały ją belki. Mrok wnętrza rozświetlało jedno wysokie, zakratowane okno. Pod oknem umieszczona była kamienna mensa, na której stał żelazny krzyż „cum effigie Crucifixi”. Do

przechowywania ornatów służyła specjalna szafa z szufladami. Druga szafa była wmurowana w ścianę i składano w niej sprzęt liturgiczny. Powyżej tego schowka znajdował się mały „drewniany chórek” na białą mszalną. Srebrny sprzęt liturgiczny przechowywano w ustawionej przy drzwiach dębowej skrzyni z okuciami. Musiała być duża, gdyż według inwentarza, wyposażenie w srebro nie należało do skromnych.

Najświętszy Sakrament wystawiano w monstrancji „staroświeckiej” roboty, wykonanej ze srebra pozłoczonego. Reprezentowała ona typ monstrancji wieżyczkowej. Zdobiły ją ornamenty, dwa małe posągi oraz kameryzacja. Na monstrancji wisiały dwie nici koralów, przedzielanych małymi perłami oraz dwie nici małych pereł, pośród których znajdował się znaczek Ducha Świętego z rubinami i perełkami. Dwie z pereł były duże „kałakuckie”. W roku 1785 monstrancja nosiła już ślady reparacji. Do sprawowania Eucharystii służyło sześć kielichów z patenami, wykonanych ze srebra, pozłoczonych. Jeden kielich zdobił ornament i kamienie. Trzy inne znaczone były datami: 1592, 1718, 1774. Piąty kielich ozdabiała głowa Ewangelistów (umieszczone zapewne na stopie). Na wino i wodę, podawane do mszy św., przeznaczone były dwie srebrne ampułki z łyżeczką. Srebrny pacyfikał zdobiła kameryzacja składająca się z czterech kamieni beockich i siedmiu mniejszych. Pośrodku krzyża znajdowało się złoczone wyobrażenie Chrystusa Ukrzyżowanego. Podstawę pacyfikału przyozdabiała, umieszczone w narożnikach wizerunki Ewangelistów. Hostię na co dzień przechowywano w złoczonej puszcze ze znakiem Apokaliptycznego Baranka. Świątynia posiadała pięć relikwiarzy. Nadal był stary w formie głowy św. Jana Chrzciciela na tacy. Drugi relikwiarz o podobnej formie jak poprzedni, zamknięty w sześciograniastej puszcze z wyrytym napisem „Leonis” i datą 1703, skrywał relikwie św. Urszuli. Kolejny przechowywany był w kwadratowym naczyniu – inwentarz nie podaje czyje relikwie skrywał. Czwarty z relikwiarzy miał formę krzyża. Wykonany ze srebra zawierał, w tylnej części krzyża, relikwie św. Stanisława. Najnowszym nabytkiem był relikwiarz, sprawiony na przełomie 1785/1786 roku, w formie srebrnej monstrancji – niestety, nie podano czyje relikwie skrywał. Inwentarz nie uwzględnił także, jakich to świętych szczątki wmurowane były w mensę ołtarza głównego. Ze srebrnych sprzętów użytkowych posiadał kościół kadzielnicę z łódką i łyżeczką oraz naczynie zawieszane przy wejściu. Były też dwa srebrne lichtarze i cztery wiszące lampy – także z tego kruszcu. Oczywiście to nie zamyka listy przedmiotów wykonanych z metalu, albowiem, prócz srebra, do ich wyrobu używano jeszcze cyny, miedzi, żelaza itp. Przedstawiany inwentarz podaje ich dosyć długą listę. Przykładowo kościół posiadał sześć cynowych kandelabrow (znaczonych literami L.K.D. i datą 1763) i sześć mosiężnych lichtarzy na główny ołtarz, sześć drewnianych krzyży, dwie pasyjki zdobione ko-

ścią słoniową itp. Do tego dochodziły wszelkiego rodzaju i przeznaczenia puszki, naczynia, kociołki. Zadziwiająca była ilość dzwonek poświęconych poszczególnym świętym: Antoniemu, Franciszkowi, Joannie (dwa), Magdalenie, Urszuli. Interesujące bogactwo stanowiły liczne wota, których było srebrnych – w formie serc i tabliczek – dwadzieścia sześć. Na wielkim ołtarzu znajdował się pas srebrny na obrazie, korona na głowie Chrystusa Ukrzyżowanego oraz trzy gwiazdy na rękach i nogach. Matka Boska na brackim ołtarzu miała nałożoną srebrną sukienkę i złotą koronę. Na tym ołtarzu wisiało przeróżnych wotów dwadzieścia trzy. Ozdobę i zarazem dowód doznanych łask stanowiły sznury koralu, których było blisko siedemdziesiąt. Odprawiając mszę św. kapłani mogli korzystać z dwudziestu pięciu ornatów, z których część była jednak stara i zapewne nie używana (inwentarz z 1786 roku wymienia tylko czternaście będących w użyciu). Wśród ksiąg liturgicznych, obok gradualów, psalterzy, antyfonarzy, można było znaleźć mszał „godzkiem charakterem pisany na pergaminie”.

Przedstawiony w inwentarzach kościelnych stan wyposażenia XVIII-wiecznej świątyni wskazuje na wciąż rosnące bogactwo i zachowywane przez lata przedmioty. Niestety, w owym czasie (w 1785 roku) nastąpił przypuszczalnie zastój w tym względzie, a nawet można twierdzić, że świątynia zaczęła ubożeć. Wspomniany bowiem inwentarz zawiera niewielki, ale ciekawy w swej treści dopisek: „*Superflua argenteria ecclesiae parochialis Dobczycensis reddida est ad Cassam Inclyti Offici Circularis Bochnensis*”. Jakie to było srebro – niestety nie wiadomo. Kolejna partia sprzętów liturgicznych odesłana została do cyrkułu w 1810 i 1811 roku. W ten sposób kościół stracił z cenniejszych przedmiotów monstrancję, cztery kielichy (piąty skradziono) wraz z patenami, relikwiarz św. Jana Chrzciciela i srebrny krzyż, za co otrzymano od rządu obligacje. Wcześniej jednak, bo w 1790 roku, kościół zamknięto, by w latach 20-tych XIX wieku wyburzyć go, niszcząc prawie wszystko z wystroju. Na miejscu XVI-wiecznego kościoła stanął, wybudowany w latach 1828–1834, nowy kościół parafialny, przejmując z poprzedniego jedynie wezwanie Św. Jana Chrzciciela.

W ten oto sposób zakończyły się dzieje XVI-wiecznego kościoła parafialnego w Dobczycach. Tło historyczne, jak i zmieniający się na przestrzeni wieków wystrój wnętrza świątyni, przedstawiony został na podstawie akt wizytacji i inwentarzy. Dokumenty te stanowią niewielką część zachowanych archiwaliów omawiających parafię dobczycką. W powyższym artykule wykorzystane zostały tylko akta bezpośrednio dotyczące tematu. Nadal pozostaje szereg nie wykorzystanych dokumentów, na podstawie których można by opracować dzieje ludności – parafian Dobczyc. Korzystając z ksiąg i luźnych dokumen-

tów można zestawić statystykę urodzin i zgonów, podać status majątkowy niektórych z mieszczan, określić ich codzienne zajęcia i cechy, w które się zrzeszali. Jak przebiegało życie codzienne parafian dzielone między pracę a święta, zabawy i posty? Jakie nieszczęścia i choroby o charakterze ogólnym dotykały ludność? Z jakimi problemami borykali się mieszczanie dobczyccy i o co toczyli spory? Jaka była ich moralność? Kto należał do Bractwa Różańcowego? Jak układała się współpraca wiernych z proboszczem parafii? Innymi słowy, jak żyła społeczność miasta Dobczyce na przestrzeni trzech stuleci (XVI–XIX wieku) i jak odnajdywała się we wspólnocie parafialnej Dobczyc. Odpowiedzi na powyższe pytania pozostają jednak nie znane, oczekując na kogoś, kto zechce sięgnąć do ogromnego bogactwa, wciąż niestety luźnych dokumentów zebranych na plebanii w Dobczycach i zanalizować ich treść.

KIRCHLICHE ARCHIVALIEN ALS EINE QUELLE ZUR GESCHICHTSWIEDERGABE DER PFARRGEMEINDE

Z u s a m m e n f a s s u n g

Die Geschichte der im Südpolen, im Tal des Flusses Raba gelegenen Stadt Dobczyce wurde schon in einigen, den ehemaligen Myślenice-Kreis betreffenden Bücheröffentlichungen besprochen. Es gab aber bis jetzt keine Geschichtsbearbeitung der Pfarrgemeinde Dobczyce. Gleichzeitig mit den Erwähnungen, in zum Thema der Siedlung Dobczyce geschriebenen Quellen, tauchen Informationen über das Bestehen der Pfarrgemeinde auf diesem Gebiet (in Anfängen des 13. Jhs) auf. Seit Mitte des 15. Jhs war Dobczyce auch – mit wechselndem Schicksal – Sitz des Dekanats und die Dobczyce-Pfarrei war nicht arm. Dies bestätigen die im Archiv der Metropolitankurie in Krakau versammelten bischöflichen Visitationsurkunden sowie lose Dokumente, die sich im Pfarrhaus Dobczyce befinden.

Der obige wissenschaftliche Aufsatz wurde auf Grund der erhalten gebliebenen die Pfarrgemeinde Dobczyce betreffenden, kirchlichen Quellen, die sich in Archiven befinden. Er ist ein Versuch der Geschichtswiedergabe der Pfarrgemeinde und der Ausstattung der aus dem 16. Jh. stammenden Pfarrkirche. Der Aufsatz wurde in zwei Teile gegliedert, um besseres Bekanntmachen mit dem Thema zu erleichtern. „Die Geschichte der Pfarrgemeinde Dobczyce“ enthält Informationen, die das Bestehen der Pfarrgemeinde Dobczyce seit ihrer vermutlichen Gründung in den Anfängen des 13. Jhs bis zum 19. Jh. betreffen. In der Bearbeitung wurde die Territorial – samt der Dekanatsentwicklung und das sich verändernde Gehalt des Dorfpfarrers berücksichtigt. Geschehnisse aus dem Leben der Pfarrgemeinde und der Pfarrkinder ergänzen das Ganze. Diese Informationen bilden den geschichtlichen Hintergrund für die Darstellung der Ausstattung der aus dem 16. Jh. stammenden Pfarrkirche im Zeitraum von 3 Jahrhunderten (seit 1596 bis 1786), die im zweiten Teil des Aufsatzes dargestellt wurde. Die alte Ausstattung der Kirche wurde in vier Zeitperioden gezeigt: Ende des 16. Jhs, Mitte des 17. Jhs, in der ersten Hälfte des 18. Jhs und 15 Jahre vor der Abschließung der Kirche (im Jahre 1790). Ausführlich wurden der in-

nerer Ausputz (Altare) und die Ausstattung der Sakristei Goldschmiedekunst, zum Altar gehörende Gegenstände, Meßgewänder u. a. m.) besprochen. Weil die Ausstattung sowie der innere Ausputz sich im Laufe der Zeit veränderten, gibt die obige Zusammenstellung das Bild des wachsenden Reichtums der Pfarrkirche bis zum Ende des 18. Jhs.

Die jetzige Pfarrgemeinde ist territorial beträchtlich kleiner geworden und die beschriebene Kirche existiert lange nicht mehr. Diese Veröffentlichung bildet einen Versuch der Wiedergabe und Darstellung der ehemaligen Glanzzeit der Pfarrgemeinde Dobczyce, der auf Grund der erhalten gebliebenen Dokumente der Kirche und Pfarrgemeinde vollzogen wurde.